

ВІДГУК

офіційного опонента

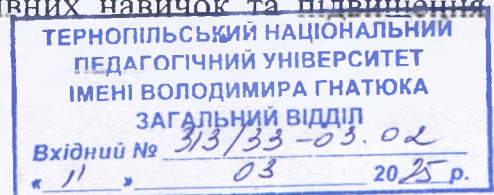
доктора педагогічних наук, професора **Діденка Олександра Васильовича**
на дисертаційне дослідження **Невзорова Романа Вікторовича**
«Теоретичні та методичні засади забезпечення якості фахової
підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами у сфері застосування військової авіації, безпековими загрозами та необхідністю вдосконалення підготовки льотного складу відповідно до нових стандартів.

Насамперед, військово-політична ситуація, зокрема повномасштабна війна росії проти України, довела критичну роль тактичної авіації у веденні бойових дій. Висока інтенсивність бойового застосування авіації, необхідність виконання складних місій в умовах активного протиповітряного протистояння зумовлюють потребу в підготовці висококваліфікованих пілотів, здатних швидко адаптуватися до змінної бойової обстановки. Крім того, інтеграція України у систему колективної безпеки НАТО, як це задекларовано в урядових програмних документах, вимагає модернізації методів навчання та приведення стандартів підготовки льотного складу до міжнародних вимог.

Особливого значення набуває технічне оновлення авіації, зокрема впровадження в експлуатацію сучасних зразків бойових літаків, таких як F-16 та інших, які надаються нашими партнерами. Це потребує перегляду підходів до навчання пілотів, оновлення програм підготовки, удосконалення симуляційних методик та впровадження адаптивних тренувальних систем. У сучасних умовах важливо враховувати технологічні виклики, зокрема розвиток засобів радіоелектронної боротьби та удосконалення протиповітряної оборони противника, що вимагає від пілотів нових тактичних навичок та вмінь оперативно приймати рішення в складних умовах.

Поряд із технічними аспектами ключову роль у забезпеченні якісної підготовки відіграє психологічна та фізична готовність пілотів. Інтенсивні бойові умови висувають високі вимоги до рівня стресостійкості, швидкості реакції, здатності приймати критично важливі рішення за мінімальний час. Це вимагає вдосконалення методик психологічного тренування, впровадження спеціалізованих програм для розвитку когнітивних навичок та підвищення фізичної витривалості.

Ще одним важливим фактором є підвищення безпеки польотів та зменшення аварійності. Аналіз авіаційних інцидентів свідчить, що значна їх частина спричинена людським фактором, що підкреслює необхідність покращення системи навчання та впровадження більш ефективних методів контролю підготовки пілотів.

Отже, забезпечення високої якості фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації є ключовою передумовою підвищення обороноздатності України. Комплексний підхід до вдосконалення методик навчання, адаптація до сучасних бойових умов, впровадження інноваційних технологій та психологічна підготовка дозволять сформувати висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно виконувати бойові завдання в умовах сучасної війни.

Дисертацію підготовлено згідно з планом наукової і науково-технічної діяльності Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, у межах науково-дослідницької теми «Удосконалення тактичної підготовки курсантів-льотчиків із застосуванням сучасних інформаційних технологій» (державний р/н 0122U000218), а також тем оперативних завдань: «Оптимізація повітряно-тактичних компонентів підготовки операторів складних ергатичних систем для покращення викладання дисципліни тактика роду авіації» (інв. № 19864); «Забезпечення якості фахової підготовки курсантів-льотчиків тактичної авіації до бойових польотів» (інв. № 20049). Тема роботи затверджена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 2 від 24 вересня 2024 р.)

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення дисертаційного дослідження, що визначають новизну наукових результатів полягають у тому, що:

вперше:

– запропоновано концепцію фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, що охоплює наступні рівні: методологічний (синтез особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів), теоретичний (висвітлює низку вихідних категорій, дефініцій, мету, завдання, функції), технологічний (містить етапи і послідовність упровадження авторської педагогічної системи, змістовим ядром якої є організаційно-педагогічні умови, структурну модель педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації (цільовий, змістовий, організаційно- методологічний та результативний блоки), яка забезпечує взаємодію компонентів, критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів), що

уможливило визначити й обґрунтувати методологічні основи фахової підготовки; з'ясувати основні чинники, виявити й обґрунтувати педагогічні умови фахової підготовки; визначити провідні педагогічні напрями фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації;

– розроблено й експериментально перевірено педагогічну систему забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, що спрямована на формування сукупності когнітивного, діяльнісного, операційного, мотиваційно-вольового, фізичного та психофізіологічного компонентів фахової готовності до бойових польотів і складається з: принципів, які є керівними положеннями її розробки, організації, функціонування та вказують на її змістовне наповнення і характер; мети, змісту, суб'єктів, засобів комунікації, дидактичних засобів; механізмів зв'язків і структурування елементів і компонентів системи; проєктованого педагогічного результату; доведено, що побудова педагогічної системи з теорії та практики навчання виконанню бойових польотів ґрунтована на нових концептуальних засадах (структурування спеціальної (бойової наземної) підготовки з теорії та практики наземного навчання з виконання бойових польотів, що базоване на фундаментальних розробках із професійної підготовки і психологічних теорій, відображає наукові тенденції в подоланні проблеми людського чинника в бойовому польоті; структурування теорії й практики наземного навчання бойових польотів, що перебуває в діалектичній взаємозумовленості з усіма основними засобами (дисциплінами, видами) професійної підготовки, маркуючи спеціальну (бойову наземну) підготовку до бойових польотів як її основний елемент, детермінуючи міждисциплінарні зв'язки в навчанні);

– теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації (створення сприятливих умов для формування в курсантів-пілотів якостей самоактуалізації, самозростання, самооцінювання, навчання в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії; формування атмосфери вільного та продуктивного розвитку особистості; утворення наземного бойового освітнього середовища; увідповіднення фахової підготовки зі стандартами НАТО);

– розроблено й обґрунтовано структурну модель педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, що демонструє організований набір необхідних складників освітнього процесу у ВВНЗ (дидактичні принципи, методичний інструментарій, педагогічні підходи, форми педагогічної діяльності, що орієнтовано на результат – позитивну динаміку сформованості готовності

майбутніх пілотів тактичної авіації до льотно-тактичної підготовки в бригадах тактичної авіації Повітряних Сил ЗС України);

– подано авторські тлумачення понять «підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації», «професійна підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації», «фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації», «якість фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації», «фахова готовність майбутніх пілотів тактичної авіації», «бойовий політ», «готовність до бойового польоту», «якісна фахова підготовка до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації», «наземне навчання бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації», «якість наземного навчання бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»;

– удосконалено процес спеціальної (наземної бойової) підготовки (зміст, форми, методи) майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів; зміст навчальних планів і програм для курсантів за освітньою програмою «Льотна експлуатація та бойове застосування літаків»; сформульовано теоретичні положення, які розширюють наукове коло спеціальних знань у процесі фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації та створюють передумови для розроблення навчальних програм, методик, практичних рекомендацій із професійної підготовки майбутніх військових пілотів.

Набули подальшого розвитку положення, що характеризують об'єктивні та суб'єктивні чинники забезпечення якості фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів; діагностика рівнів готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Основні наукові положення, концептуальні та методологічні підходи, висновки, презентовані у дисертації Р. В. Незорова, достатньою мірою обґрунтовані та базуються на аналізі праць вітчизняних і зарубіжних учених. Автор логічно сформулював структурні компоненти: мету, завдання, об'єкт і предмет, гіпотезу дослідження, які відповідають темі дисертації.

Досягненню сформульованої в роботі мети сприяв ретельний аналіз теоретико-методологічних основ та джерельної бази дослідження.

Дослідження реалізовано на основі змісту, функцій і процесу досягнення мети, умов підготовки відповідно до вибраних форм, методів і засобів педагогічної діяльності; логічної та послідовної взаємодії положень і тверджень щодо загальних закономірностей, об'єднання окремих елементів фахової підготовки; засобів, методів і процесу її реалізації.

Мета дослідження, його науково-теоретичні засади, специфіка професійної діяльності майбутніх пілотів тактичної авіації зумовлюють

окреслення концептуальних положень дослідження, які потребують обґрунтування на методологічному, теоретичному й технологічному рівнях.

Методологічний рівень відображає взаємозв'язок наукових підходів до вивчення фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, передбачає, що формування готовності фахівців до виконання бойових завдань доцільно реалізовувати на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів.

Теоретичний рівень ґрунтується на засадничих положеннях педагогічної теорії та психолого-педагогічних ідей, категорій і концепцій, що дає змогу окреслювати мету, завдання, функції й основні дефініції понять, що відображають суть і структуру фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації в льотному ВВНЗ.

Технологічний рівень детермінує етапи, технологію і послідовність упровадження педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, а також реалізацію організаційно-педагогічних умов та формування виокремлених компонентів фахової готовності за критеріями, показниками й рівнями.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням та критичним аналізом наукових праць і загалом не викликає сумніву.

Аналіз тексту дисертації Р. В. Незорова, реферату та змісту публікацій дозволяє зробити висновок про наукову достовірність представлених автором результатів.

Дослідницько-експериментальну роботу проведено в Харківському національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Льотній академії Національного авіаційного університету, Товариствах з обмеженою відповідальністю «Льотна школа «Кондор», «Льотна школа «Форсаж», «Український тренувальний центр «Авіатор», «Західноукраїнська школа авіації». Різними видами дослідження охоплені 190 курсантів, 17 викладачів і льотчиків-інструкторів, залучених до викладання навчальних дисциплін із підготовки до виконання бойових польотів та наземної підготовки. Дослідження реалізовано впродовж 2019 – 2024 років.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що отримані в процесі наукового пошуку результати потенційно слугують теоретичним підґрунтям для забезпечення якості професійної підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації. Розроблено й упроваджено в освітній процес льотних закладів освіти (установ): структуру та дидактичне наповнення фахової підготовки, що інтегрує засоби наземного навчання

бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації; спецкурс «Психолого-педагогічні особливості фахової готовності до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації»; практикум із «Тренажерної підготовки до виконання бойових польотів»; освітні компоненти «Моделювання та планування бойових польотів», «Штурманський розрахунок бойових польотів»; посібники «Фахова підготовка майбутніх льотчиків тактичної авіації до бойових польотів», «Ведення повітряних боїв підрозділами винищувальної авіації під час виконання основних бойових завдань (екіпаж – ескадрилья)».

Результати дослідження впроваджено в практику підготовки майбутніх пілотів у льотних навчальних закладах (установах) – Харківського національного університету Повітряних Сил (акт про реалізацію результатів НДР «Удосконалення тактичної підготовки курсантів льотчиків із застосуванням сучасних інформаційних технологій» від 21 лютого 2022 р., акт про реалізацію результатів оперативного завдання «Оптимізація повітряно-тактичних компонентів підготовки операторів складних ергатичних систем для покращення викладання дисципліни Тактика роду авіації» від 15 грудня 2023 р., акт про реалізацію результатів оперативного завдання «Забезпечення якості фахової підготовки курсантів-льотчиків тактичної авіації до бойових польотів від 30 серпня 2024 р.); Льотної академії Національного авіаційного університету (довідка № 0108/459 від 30 березня 2023 р.); Товариств з 10 обмеженою відповідальністю: «Західноукраїнська школа авіації» (довідка № 35/2023 від 23 травня 2023 р.), «Льотна школа «Форсаж» (довідка № 12/6-1 від 12 червня 2023 р.), «Український Тренувальний Центр «Авіатор» (довідка від 13 червня 2023 р.), «Льотна школа «Кондор» (довідка № 59/2023 від 15 червня 2023 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Матеріали дослідження, його положення та висновки можна використовувати під час укладання робочих програм із професійно орієнтованих дисциплін, розроблення лекційних курсів і практичних занять, написання підручників та навчальних посібників із проблем фахової підготовки майбутніх військових пілотів.

Оцінка змісту й завершеності дисертації. Структура представленої дисертації науково виважена й логічно вибудована. Аналіз дисертації та її завершеності свідчить про те, що зміст дисертаційного дослідження Р. В. Незорова відповідає меті й поставленим завданням, складається із анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'ятих розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (398 найменувань). Робота містить 18 додатків (на 77 сторінках).

Загальний обсяг дисертації становить 467 сторінок, із них 319 сторінок основного тексту. Дисертація містить 27 таблиць та 22 рисунки.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, представлено концепцію і гіпотезу дослідження, охарактеризовано наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, подано відомості щодо апробації та впровадження основних положень дослідження.

У **першому** розділі – «Фахова підготовка майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів у системі вищої військової освіти: історія та сучасність» здійснено історичний екскурс підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів, систематизовано основні аспекти й особливості підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів.

У **другому** розділі «Теоретичні основи фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації у системі вищої військової освіти» розглянуто фахову підготовку майбутніх пілотів тактичної авіації як предмет науково-педагогічного вивчення, наземне навчання бойових польотів – як складову фахової підготовки, узагальнено теоретичну модель навчання бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації у льотному ВВНЗ.

Третій розділ «Організація наземного навчання майбутніх пілотів тактичної авіації» присвячений обґрунтуванню проблеми наземного навчання майбутніх пілотів тактичної авіації у ВВНЗ в сучасному динамічному відкритому освітньому просторі; впровадженню педагогічних технологій як засобу вдосконалення підготовки до бойових польотів.

У **четвертому** розділі «Педагогічне забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації» висвітлено: компонентний склад готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів, педагогічну систему забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, спецкурс як складову навчально-методичного комплексу фахової підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації; структурну модель педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації розглянуто як цілісне педагогічне утворення в межах системи вищої військової освіти.

У **п'ятому** розділі «Експериментальне дослідження ефективності педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації» описано методику організації і проведення експерименту з перевірки ефективності педагогічної системи

забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації та продемонстровано його результати.

Отже, дисертаційна робота Р. В. Невзорова за своїм змістом і формою є повністю завершеним самостійним дослідженням, що має на меті теоретичне обґрунтування та науково-методичне забезпечення системи підготовки кваліфікованих робітників для Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення дисертаційної роботи, висловлюємо деякі зауваження й побажання дискусійного характеру:

1) У якості рекомендації можна висловити побажання щодо більш чіткого (рельєфного) обґрунтування у провідній ідеї дослідження інноваційності (оригінальності) авторської педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації, яка подається до захисту. Доцільно було б більш виразно показати, чим авторська ідея відрізняється від наявної (традиційної) системи забезпечення якості фахової підготовки, в чому її концептуальність та оригінальність. Доводиться також констатувати, що у тексті дисертації автор інколи ототожнює поняття «система забезпечення якості фахової підготовки» та «система фахової підготовки».

2) Автор здійснив досить ґрунтовний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, виокремив сутність і зміст базових понять дослідження, а також визначив компонентний склад готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів. Проте дисертаційне дослідження лише виграло б, якби дисертант представив узагальнення зарубіжного досвіду щодо вирішення проблеми дослідження, провів його порівняння з вітчизняним досвідом забезпечення якості фахової підготовки. Було б доречним цей матеріал оформити в окремий підрозділ.

3) Цінність дисертаційної роботи значно зросла, якби автор передбачив розроблення методичних (науково-методичних, науково-практичних) рекомендацій науково-педагогічним працівникам та інструкторському складу щодо забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів. Доцільно було би й для курсантів – майбутніх пілотів тактичної авіації розробити відповідні рекомендації, спрямовані на активізацію самостійного опанування знаннями й уміннями щодо бойової роботи та їх застосування у майбутній професійній діяльності.

4) Основу структурної моделі педагогічної системи забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації становлять чотири блоки (цільовий, змістовий, організаційно-методологічний

та результативний). Проте можна висловити рекомендацію щодо необхідності включення до структури авторської моделі принципів забезпечення якості підготовки майбутніх пілотів тактичної авіації, взаємозв'язок між внутрішньою та зовнішньою системами забезпечення якості освіти у ВВНЗ. Доцільно більш чітко показати послідовність дослідницьких дій і їх корекцію у випадку, коли прогнозований результат – позитивна динаміка сформованості готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до льотно-тактичної підготовки в бригадах тактичної авіації Повітряних Сил Збройних Сил не відповідає вимогам, тобто готовність знаходиться на недостатньому рівні. Посилило б оригінальність авторської моделі наочне пояснення алгоритму впровадження її етапів та їх послідовність.

5) Автор стверджує, що ядром розробленої педагогічної системи є впровадження виокремлених організаційно-педагогічних умов. Потребує пояснення, як їх було визначено, чи корелюють вони з основними чинниками впливу на забезпечення якості фахової підготовки майбутніх військових пілотів в Україні, про які автор веде мову розділі 1? Як враховано принцип моніторингу і оцінювання якості підготовки майбутніх фахівців, який є важливою вимогою системи забезпечення якості фахової підготовки?

6) У розділі 5 автор представляє динаміку готовності майбутніх пілотів тактичної авіації до бойових польотів за допомогою визначення рівнів сформованості її компонентів. Потребує пояснення щодо ролі критеріїв і показників фахової готовності до бойових польотів, зокрема інтелектуального, операційно-діяльнісного, операційного, праксеологічного, аксіологічного, фізичного та психофізіологічного, про які йдеться на сторінках 200–210 та у додатку В.

Проте висловлені зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому і не знижують її наукову та практичну значущість.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 75 наукових і навчально-методичних працях, серед яких: 3 статті в закордонних наукових періодичних виданнях, що індексовані в наукометричній базі «Scopus», 17 – у наукових фахових виданнях України, 12 – у закордонних періодичних виданнях із напрямку, за яким підготовлено дисертацію; 1 розділ у колективній монографії; 1 навчальний посібник; 2 навчально-методичні посібники; 2 статті – у нефахових виданнях України, 34 – тези й матеріали доповідей на конференціях; 1 звіт про науково-дослідницьку роботу; 2 звіти про оперативне завдання.

На основі аналізу змісту наукових праць та публікацій Р. В. Невзорова можна констатувати, що основні положення, висновки та рекомендації,

отримані в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно й обґрунтовано.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації. Структурна побудова, зміст та висновки, викладені в рефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації. Дисертацію викладено українською мовою. Структура дисертації та стиль її подання відповідають чинним вимогам. У тексті дисертації відсутні текстові запозичення без посилань на джерело (звіт про перевірку Unichек).

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту. Зміст дисертаційної роботи повністю відповідає предметній галузі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук».

Аналіз дисертації, реферату й опублікованих праць здобувача дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Теоретичні та методичні засади забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх пілотів тактичної авіації» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів»), а її автор, **Невзоров Роман Вікторович**, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

Офіційний опонент –

заступник начальника відділу – начальник відділення наукової, науково-технічної діяльності та інтелектуальної власності науково-організаційного відділу

Національної академії Державної прикордонної служби України

доктор педагогічних наук, професор

Олександр ДІДЕНКО

